

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Основи економічної безпеки»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою – «Сутність економічної безпеки»

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін
Протокол від 25.06.2024 № 23

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Заступник директора - начальник відділу навчально-методичної роботи Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Науменко К.С.

План лекції

1. Історичні аспекти розвитку системи економічної безпеки.
2. Поняття, предмет, зміст і суб'єкти економічної безпеки.
3. Принципи економічної безпеки, її структура та рівні.
4. Сутність економічної безпеки особистості.
5. Загрози економічній безпеці особистості.
6. Забезпечення економічної безпеки особистості.
7. Фінансова безпека особи.

Література:

Нормативна

1. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року" : Указ Президента України; Стратегія від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

Основна

4. Бондарук Т., Чеховська М., Бондарук О. Економічна безпека України під час військових дій: виклики та шляхи протидії. *Економічні горизонти*. 2024. №1(27). С. 129-141. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(27\).2024.299201](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(27).2024.299201).
5. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія / Захарій Степанович Варналій ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання України, 2020. 423 с.
6. Винославська О., Кононець М. Економічна безпека особистості в умовах пандемії COVID-19. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2021. № 1 (22). С. 33-44. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.4>.
7. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Доброволська та ін. Ужгород : РІК-У, 2017. 388 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/19681>.
8. Економічна безпека : навчальний посібник / Користін О.Є. [та ін.] ; за ред. О.М. Джужі ; МОНУ. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність" ; Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
9. Економічна безпека : підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. К. : УБС НБУ, 2015. 467 с.
10. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник / Живко З.Б., Черевко О.В., Копитко М.І., Зачосова Н.В., Живко М.О., Серета В.В., Занора

В.О., Бісєвєць А.В.; за ред. Живко З.Б. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 240 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3466>.

11. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / [Небава М. І., Міронова Ю.В.]. Вінниця : ВНТУ, 2017. 73 с. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/33nebava_ekonomichna_bezpeka_pidpriyemstva/ekon_bezp_Nebava.pdf.
12. Економічна безпека України : монографія / [Федоренко В.Г., Грищенко І.М., Новікова О.Ф. та ін.]. К. : ТОВ "ДКС центр", 2017. 380 с. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/9337>.
13. Економічна та майнова безпека бізнесу: навчальний посібник / Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта. –Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. – 180 с. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/17973/6/Ekonomichna_ta_majnova_bezpeka_biznesu.pdf.
14. Забезпечення фінансово–економічної безпеки підприємництва : навчальний посібник / Г. В. Соломіна. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 234 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1694/1/Posibnik%20ZFEBP.pdf>.
15. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства : Навч. посіб. / І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. Харків : ХНЕУ, 2012. 256 с.
16. Пашнюк Л. О. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2013. Вип. 10. С. 93-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2013_10_22.
17. Правове забезпечення фінансової безпеки України : монографія / В. Т. Білоус, О. О. Бригінець, О. В. Драган, Л. М. Касьяненко [та ін.] ; Ун-т державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2021. 428 с.
18. Семкова Л. В. Економічна безпека регіонів. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія : Економічні науки. 2014. Вип. 27. С. 63-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_27_10.
19. Толуб'як В. С., Королюк Ю. Г. Політика економічної безпеки України в умовах глобальних загроз. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1448>.
20. Управління фінансово-економічною безпекою : підручник / [В.О. Онищенко, Г.В. Козаченко, С.В. Онищенко, Т.М. Завора]; за заг. ред. В.О. Онищенка та Г.В. Козаченко. Полтава : ПолтНТУ, 2018. 530 с. URL: <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PoltNTU/4061>.
21. Шмалій Л. М. Економічна безпека підприємства: сучасні проблеми забезпечення. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 1. С. 123-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2019_1_20.

Текст лекції

1. Історичні аспекти розвитку системи економічної безпеки

Історичний аспект є основою вивчення будь-якої наукової категорії, оскільки історичні корені та джерела допомагають детальніше розкрити її зміст. У вирішенні наукових проблем, пов'язаних з економічною безпекою, простежується досить нетривала історія, яка починається з використання Франкліном Рузвельтом терміну «економічна безпека» при проведенні аналізу внутрішніх проблем Сполучених Штатів Америки. У 1934 році було прийнято перший нормативно-правовий акт з питань безпеки – закон «Про національну безпеку» та створено Федеральний комітет з економічної безпеки з метою підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки держави. Основний акцент робився на забезпеченні розвитку промисловості, в той час як економічна безпека підприємства поки що не виокремлювалася. З цього часу вчені розвинених економічних держав активно та ефективно займалися дослідженнями економічної безпеки різних рівнів. У СРСР така проблема не висвітлювалась, але необхідність її аналізу все частіше виходила на перший план.

На другому етапі розвитку економічної безпеки в 1940-60-х роках створено міжнародні асоціації забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу, зокрема: Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародну асоціацію розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародний центр по регулюванню інвестиційних спорів, Організація країн-експортерів нафти. У цьому випадку виділявся паливно-енергетичний сектор економіки та зосереджувалась увага розвинених країн світу на їх інтеграції та недопущенні паливної кризи.

Третій етап характеризується прийняттям країнами Західної Європи стратегії економічного методу забезпечення національної безпеки, в результаті чого ними створено механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Забезпечення економічної безпеки підприємства розглядалось, у першу чергу, для забезпечення соціально-економічних інтересів працюючих.

Наступний етап є характерним, в основному, для країн колишнього СРСР, але його вплив було відчутно в глобальних світових процесах економічної безпеки. На цьому етапі пройшла зміна курсу країн колишнього СРСР з командно-адміністративної системи на формування ринкової системи господарювання. Економічна безпека держав акцентувалась на збереженні їх економічної незалежності. У цей період підприємствам необхідно було перебудовувати свою діяльність повністю під ринкові закони, чого багато з них не витримали. Економічну безпеку підприємствам тепер необхідно забезпечувати самостійно, а не очікувати цього від держави.

У 1988 році в Росії з'являються перші оглядові статті напряму дослідження економічної безпеки. А в 1994 році зростає активність вітчизняних вчених в області дослідження економічної безпеки України та підприємств. На сучасному етапі створено вагомі наукові школи провідних вчених, які займаються дослідженнями економічної безпеки.

П'ятий етап характеризується прийняттям країнами колишнього СРСР державних нормативно-правових актів з питань забезпечення національної

економічної безпеки, які дозволяли формувати безпечне підприємницьке середовище.

Нова ера інтелектуальної глобальної економіки характеризується комплексною механізацією, автоматизацією, інформатизацією та електронізацією майже всіх бізнес-процесів. Але поряд з такими позитивними характеристиками, які дозволяють значно підвищити інтенсивність виробництва, сучасне світове економічне співтовариство зіткнулось зі значними проблемами, які загрожують зниженням глобальної економічної безпеки. Серед них можна виділити ключові:

- економічне відставання країн, що розвиваються;
- економічні проблеми країн, що перейшли від командно-адміністративної системи господарювання до ринкової;
- наближення продовольчої кризи;
- радіаційне зараження;
- значна залежність деяких країн від імпорту традиційних енергоносіїв;
- низький рівень використання альтернативних енергоносіїв;
- направлення значних фінансових ресурсів на запобігання війні та багато інших.

2. Поняття, предмет, зміст і суб'єкти економічної безпеки

Сутність економічної безпеки полягає у забезпеченні економічного розвитку держави з метою задоволення соціальних і економічних потреб громадян при оптимальних витратах праці і природоохоронному використанні сировинних ресурсів та навколишнього середовища.

Сутність економічної безпеки можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Економічна безпека - це система забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні і внутрішні загрози.

Для більш глибокого розуміння сутності економічної безпеки важливо усвідомити її зв'язок з поняттями "розвиток" та "стійкість".

Розвиток - один з компонентів економічної безпеки. Якщо економіка не розвивається, різко скорочується можливість виживання, можливість опору і пристосованості до внутрішніх і зовнішніх загроз. Розвиток економічної системи зазвичай пов'язується з економічним зростанням, а його темпи розглядаються як характеристики цього зростання. При спаді показників говорять не стільки про негативне економічне зростання, скільки про деградацію економічної системи.

Акцент на стійкості не випадковий. Адже саме стійкість економічної системи пов'язана з її здатністю зберігати динамічну рівновагу, успішно адаптуватися за допомогою політичних, правових та інших механізмів до умов, що змінюються, зокрема ефективно долати кризові явища.

Стойкість - найважливіша характеристика економіки як єдиної системи. Стойкість економіки відображає міцність і надійність її елементів, вертикальних і горизонтальних зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і

зовнішні "навантаження". Якщо система втрачає стійкість, то говорять про її руйнування, катастрофу. Чим стійкіші економічна система, співвідношення виробничого і фінансово-банківського капіталу тощо, тим життєздатнішою є економіка, а тому й оцінка її безпеки буде досить високою. Порушення пропорцій, дисбаланс зв'язків між різними компонентами системи призводить до її дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного.

У широкому розумінні економічна безпека - це такий стан країни, коли забезпечується захищеність її економічних інтересів. Тобто зміст економічної безпеки - це інтереси виробництва, бізнесу, торгівлі, фінансової та іншої господарської діяльності. Стосовно внутрішнього стану вихідним економічним інтересом нації є економічна стабільність, що проявляється у виробничому зростанні, підвищенні національного доходу, ефективній фінансовій системі тощо. Зовнішні інтереси щодо безпеки країни полягають у виключенні економічної експансії з боку інших держав і забезпеченні незалежності у міжнародних відносинах.

Система економічної безпеки забезпечує країні:

- 1) можливість самостійно, без якого-небудь значущого зовнішнього впливу визначати і проводити внутрішню політику в економічній та інших сферах;
- 2) здатність активно впливати на процеси у світі, що стосуються національних інтересів країни;
- 3) соціальний мир і суспільну злагоду, запобігання масштабним внутрішнім конфліктам, здатним призвести до зміни демократичного політичного ладу.

Водночас проблема забезпечення економічної безпеки багатомірна та багатоаспектна. На особливу увагу заслуговують питання криміналізації життєво важливих сфер економіки. Результати кримінологічних досліджень свідчать про високий ступінь проникнення злочинності у сферу суспільно-економічних відносин. Економічна злочинність досягла такого рівня, що є реальною загрозою національній безпеці. Це один із наслідків втрати контролю над виконанням законів у країні. Тому особливої гостроти набувають проблеми організації правоохоронної діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки. За умов системної кризи повинна бути вироблена адекватна сучасному стану розвитку суспільства державна правоохоронна політика, а також відповідні засоби і форми правоохоронної діяльності. Очевидно, що ці заходи мають бути складовими ланками загального ланцюга посилення регулятивної ролі держави.

Характеризуючи специфіку, виявляючи сутнісні характеристики економічної безпеки, передусім варто акцентувати увагу на її "включеності" у загальну систему національної безпеки. Національна безпека вбирає в себе всю сукупність превентивних заходів економічного, технологічного, військово-політичного, правоохоронного, дипломатичного та іншого характеру, що розроблені стосовно тих чи інших загроз як з урахуванням поточного часу, так і в розрахунку на перспективу. Національна безпека - різнопланова та багаторівнева проблема, що охоплює всі сфери життєдіяльності й має потребу в науково обґрунтованій концепції, розрахованій на тривалу історичну перспективу.

Об'єктами економічної безпеки виступають як економічна система загалом, так і її різні складові: природні багатства, виробничі й невиробничі фонди,

нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особистість тощо.

Суб'єктами економічної безпеки виступають держава та її інститути (міністерства, відомства, податкові та митні органи, біржі, фонди і страхові компанії), а також підприємства, установи й організації як державного, так і приватного сектора економіки.

Не виключається і участь громадян та їх об'єднань у підтримці економічної безпеки. Більше того, такі дії повинні всіляко заохочуватися державою. Однак активна участь громадянина у забезпеченні економічної безпеки неможлива без усвідомлення ним важливості цієї державної справи і прояву активної життєвої позиції. До речі, в Конституції України чітко зазначено, що поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення її економічної безпеки є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу.

Економічній безпеці притаманний інтегральний характер, оскільки вона є результатом спільних зусиль усієї нації, що проявляється через дії всіх гілок влади на всіх рівнях (від загальнодержавного до місцевого), наявних у державі сил і засобів, об'єднань громадян та окремих осіб.

На сьогодні існують певні протиріччя між окремим громадянином і державою у сфері забезпечення ними своєї економічної безпеки. Адже держава виступає не лише гарантом економічної безпеки своїх громадян, але й сама може бути для них джерелом загроз (знецінення грошових заощаджень, затримки з виплатою заробітної платні та інших соціальних виплат, непомірні податки тощо). Коли держава створює для своїх громадян загрозу, що значно перевищує ту небезпеку, від якої вона їх захищає, то така держава навряд чи викликатиме у громадян повагу. Більше того, вона не зможе бути виразником національних економічних інтересів.

У період кардинальних економічних перетворень, коли створюється потужний недержавний сектор економіки, дуже важливо, щоб приватні підприємницькі структури дбали не лише про власні інтереси та безпеку, як це спостерігається нині, але й ураховували інтереси суспільства і держави та сприяли забезпеченню її економічної безпеки. Адже коли, наприклад, валютні кошти вітчизняних комерційних структур осідають в іноземних банках, зміцнюючи економічний потенціал іноземних країн, то вони підривають його в Україні. Фінансове знекровлення власної країни веде до зменшення рівня її обороноздатності, неспроможності соціально захистити вразливі верстви населення, розвивати науку, освіту, культуру і врешті може призвести до втрати самої державності. Держава повинна вживати всіх необхідних заходів для нейтралізації подібних загроз своїй економічній безпеці.

Предметом державної діяльності у сфері економічної безпеки є:

1) моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави у короткостроковій та довгостроковій перспективі, тобто виявлення і прогнозування загроз.

2) розроблення конкретних заходів, реалізація економічної політики та інституціональних перетворень, що усувають або пом'якшують шкідливий вплив виявлених факторів і загроз у рамках єдиної програми економічних реформ країни.

Зростає роль та значення правоохоронного забезпечення економічної безпеки. За умов масштабної криміналізації економіки, коли на її стан впливають

організована злочинність і корупція, що опанували різноманітними механізмами впливу на прийняття багатьох державних рішень, можливості зміни економічної політики та практики, розроблення стратегії економічної безпеки значною мірою залежать від здатності держави, її правоохоронної системи докорінно змінити кримінальну ситуацію в економіці.

Необхідним елементом державної діяльності є державно-правовий захист економіки - обґрунтована на пізнанні законів суспільного розвитку структурно-інтегрована система заходів, які вживаються компетентними державними органами для охорони інтересів суб'єктів економічної діяльності й забезпечення розвитку ринкової економіки.

Об'єктом державно-правового захисту виступають відносини суб'єктів економічної діяльності, що виникають у процесі реалізації ними своїх законних прав, з урахуванням покладених на них обов'язків - законними шляхами сприяти послідовному розвитку соціальної та інших галузей життєдіяльності громадян під час інтеграції країни у світову економічну систему.

Аналіз напрямів державно-правового захисту економічної діяльності доводить їхню багатоаспектність, залежно від функцій суб'єктів. При цьому ефективність діяльності зазначених суб'єктів багато в чому залежить від знання ними об'єкта докладання своїх зусиль. Саме тому для підрозділів правоохоронних органів, основним напрямом діяльності яких є боротьба з економічною злочинністю, актуальним є аналіз оперативно-розшукової характеристики злочинів, що скоюються у сфері економіки.

Розгляд сутності державно-правового захисту економічної діяльності буде однобічним без аналізу її діяльної сторони, тобто забезпечення виконання правових розпоряджень. Незважаючи на удаваний стихійний характер ринку, ефективність економічної діяльності безпосередньо пов'язана із законністю і дисципліною при її здійсненні. Дотримання законності у сфері економіки слід розуміти як однакове розуміння і точне виконання положень законів усіма суб'єктами економічної діяльності. Необхідно також керуватися тим, що далеко не всі сторони економічного життя регулюються законами, і найчастіше суб'єкти економічної діяльності, вступаючи у відносини між собою, визначають їхній порядок за взаємною згодою або в однобічному порядку. Крім розуміння і виконання положень законів, до змісту законності, вважаємо, має входити і можливість (здатність) реалізації суб'єктами своїх законних прав.

До головних умов невиконання положень законів належать:

- відсутність механізму реалізації положень закону;
- суперечність закону традиційним усталеним нормам життя;
- відсутність контролю з боку владних структур;
- існування відомчої практики інструктивного тлумачення положень закону, за якого найчастіше приховується або перекручується головна суть;
- навмисне (або через незнання) невиконання законів тощо.

Перший етап забезпечення законності в економічній сфері діяльності пов'язують зі своєчасним доведенням положень законів до суб'єктів. Зазначимо, що розмаїття прийнятих законів і, власне кажучи, відсутність надійних інформаційних каналів доведення їх до виконавців, не акцентуючи уваги на необхідності коментування, нерідко призводить до того, що суб'єкти самі змушені шукати

нормативні акти. Наголосимо, що обов'язок інформаційного забезпечення суб'єктів економічної діяльності покладено на органи виконавчої влади, оскільки саме вони відповідають за стан дотримання законності на місцях.

Рівень законності в економічній діяльності багато в чому залежить від правосвідомості суб'єктів, а це потребує необхідного обсягу юридичних знань, що дають змогу здійснювати усвідомлені юридичні дії у господарських та інших операціях.

Значення державно-правового захисту економічної діяльності у перехідний період полягає в об'єктивній необхідності більш глибокого втручання держави в економіку, ніж це потрібно у розвинутій економічній системі. Ця необхідність поступово зменшуватиметься у процесі розвитку економіки, формування правової держави і, відповідно, поліпшення соціальної сфери, зміні економіко-правового світогляду суб'єктів економічної діяльності.

В економічній системі країни виділяють такі найважливіші блоки проблем, що дозволяють розкрити зміст економічної безпеки:

1) Проблеми, пов'язані зі збереженням та підтримкою народногосподарського комплексу країни. Народногосподарський комплекс країни розглядається як певна система, що складається з підсистем. Дисбаланс зв'язків між підсистемами може призвести до руйнування всієї системи. Тому особливо важливо вчасно виявляти загрози та знаходити оптимальні рішення щодо їхнього недопущення та запобігання ним.

2) Проблеми, пов'язані з підтримкою функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях: аварії на життєво важливих об'єктах, землетруси, паводки, буревії тощо. Ці явища здатні струснути економіку всієї країни, створити загрозу економічній безпеці загалом. Економічні масштаби цих ситуацій вимірюються обсягами прямих і непрямих втрат ВВП та витратами держбюджету на їх подолання.

3) Проблеми, пов'язані з перетворенням відносин власності. Відсутність чіткої правової бази породжує корупцію державного апарату, безліч економічних злочинів, криміналізацію економіки та суспільства, різке розшарування суспільства на багатих та бідних.

4) Економічні проблеми взаємодії із зовнішнім світом.

Стратегія економічної безпеки передбачає:

а) визначення характеристики зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці як сукупності умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим економічним інтересам особистості, суспільства й держави;

б) визначення критеріїв і параметрів стану економіки, що відповідають вимогам економічної безпеки і забезпечують захист життєздатності країни;

в) механізм забезпечення економічної безпеки країни, захисту її життєздатності на основі застосування усіма інститутами державної влади правових, економічних та адміністративних заходів впливу.

Практична реалізація Державної стратегії економічної безпеки повинна здійснюватися через систему конкретних заходів, механізмів, що реалізуються на основі якісних індикаторів і кількісних показників соціально-економічного розвитку країни. Така система є основою і змістом економічної політики держави.

Економічна безпека підтримується як чисто економічними методами, так і засобами неекономічного характеру: політичними, військовими та іншими,

включаючи захист державних таємниць. Крім того, економічне оцінювання наслідків загроз безпеки у будь-яких сферах, як правило, забезпечує універсальний підхід, даючи можливість кількісно оцінити збитки, і на цій основі визначити систему пріоритетів.

3. Принципи економічної безпеки, її структура та рівні

Економічна безпека - складна багатогранна економічна категорія, що має досить непросту внутрішню структуру. Аналіз реальних процесів і осмислення досвіду вирішення цієї проблеми дозволяють виділити три її найважливіших елементи:

1) економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

2) стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

3) здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну та правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки держави можна віднести:

- верховенство закону під час забезпечення економічної безпеки;
- додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;
- взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
- пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;
- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: міжнародного, національного, рівня окремо узятій господарської структури, особистості.

Під міжнародною економічною безпекою розуміють такий стан світової економіки, за якого забезпечуються взаємовигідне співробітництво країн у вирішенні національних і глобальних проблем людства, вільний вибір і здійснення ними незалежної стратегії соціально-економічного розвитку при активній участі в

міжнародному поділі праці. Міжнародна економічна безпека забезпечується за допомогою створеної світовим співтовариством системи міжнародних економічних організацій - МВФ, МБРР, СОТ тощо. При цьому важливу роль у вирішенні проблем економічної безпеки відіграють партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів та послуг, облік взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини з менш розвинутими країнами.

Правові гарантії здійснення міжнародної економічної безпеки полягають у визнанні:

а) принципів рівноправності держав поза залежністю від соціального та політичного ладу;

б) свободи вибору шляхів розвитку та форм організації економічного життя;

в) взаємовигідного співробітництва та вільного розвитку економічних, фінансових, науково-технічних та інших мирних відносин між державами з метою економічного і соціального прогресу;

г) мирного врегулювання економічних суперечок без застосування сили.

Під економічною безпекою країни розуміють не тільки захищеність національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. Економічна безпека країни відносна, навіть у найбільш економічно розвинутих і соціально стабільних країнах зі сталим політичним режимом можливі зовнішні несприятливі впливи. У процесі інтернаціоналізації виробництва, включення національної економіки у світове господарство, економічна безпека країни дедалі тісніше пов'язується з міжнародною економічною безпекою.

Під економічною безпекою регіону розуміється насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури. В основі економічної безпеки регіону як категорії відображаються регіональні інтереси (забезпечення і підтримка гідного рівня життя населення, раціональне використання наявного економічного потенціалу, реалізація незалежної соціально-економічної політики регіону, збалансованість та інтегрованість у фінансову систему країни) і необхідність їхнього захисту від різноманітних внутрішніх (що виникають у межах регіону) і зовнішніх (з боку проведеної економічної політики держави, адміністрацій інших регіонів, іноземних держав) загроз при дотриманні балансу із загальнонаціональними інтересами.

Стосовно економічної безпеки регіонів доцільним є поділ категорії на такі складові: енергетична безпека, фінансова, інвестиційна, інноваційна та соціальна. Кожен із цих компонентів охоплює основні економічні процеси і дає уявлення про їх перебіг у конкретному сегменті економіки.

Під економічною безпекою підприємства розуміють стан найбільш ефективного використання його ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування як у теперішній час, так і в майбутньому. Важливими умовами та елементами у забезпеченні нормального функціонування підприємства є: оцінювання та управління економічними ризиками, загальний стан економіки.

Під економічною безпекою особистості розуміють такий стан життєдіяльності людини, за якого забезпечуються правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків. Найбільш серйозними видами економічних загроз особистості є порушення прав споживача, невиплата пенсій і заробітної плати, безробіття, неоправне знецінення заощаджень, рекет, шахрайство тощо. Економічна безпека особистості багато в чому визначається станом національної економіки.

4. Сутність економічної безпеки особистості

Безпека особистості як захищеність людини на рівні її особистих потреб і інтересів являє собою багатобічне явище. Людина (особистість), будучи сама об'єктом і суб'єктом, системою безпеки, є присутньою в усіх інших системах безпеки, відіграючи при цьому базову системоутворюючу роль. Особистість знаходиться у фокусі майже всіх небезпек, тому що саме вона страждає від будь-яких деструктивних соціально-політичних, етнічних, технічних і екологічних подій.

Звідси випливає поняття «особиста безпека», тобто захищеність людини від чинників небезпеки на рівні її особистих інтересів і потреб. Особистість як біосоціальна система виступає водночас в ролі людини як члена суспільства і людини як живого організму, що існує в обмежених параметрах навколишнього середовища. Через це особистість потребує захисту не тільки від процесів, що протікають у сучасному суспільстві, але й від негативних явищ природи.

У першому випадку мова йде про правову безпеку особистості, тобто захищеність людини-громадянина системою загальнообов'язкових норм й правовою діяльністю держави щодо матеріальної й побутової безпеки, які охороняються традиціями суспільства. Матеріальна безпека людини, захищеність належної їй власності, майнових, трудових і господарських відносин мають повною мірою забезпечуватися державою й суспільством.

У другому випадку особиста безпека забезпечується за класом параметрів середовища перебування особистості (за формою руху енергії): фізичної, хімічної, біологічної, радіаційної й ін.

Серед чинників, що характеризують особисту безпеку, економічний чинник є провідним. Це пояснюється тим, що без розвиненої економічної бази неможливо забезпечити всі життєво важливі інтереси людини як сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування й можливість прогресивного розвитку громадян, суспільства й держави.

Держава забезпечує безпеку особистості на основі реалізації її прав і свобод відповідно до діючого законодавства. Серед цих прав і свобод для нормального функціонування особистості, її можливості брати участь в усіх економічних процесах є такі:

1. Економічні права й свободи: право приватної власності; свобода підприємницької діяльності; свобода праці.

2. Соціальні права й свободи: право на соціальне забезпечення; право на освіту; право на житло; право на вільне розпорядження своїми здібностями; право на охорону здоров'я й материнство.

Проте у реальній дійсності державі не завжди вдається захистити права й свободи, створити такі умови, щоб особистість розкрила свої потенційні можливості, стала корисною й потрібною.

Економічна безпека є універсальною категорією, яка відбиває економічну захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави й закінчуючи кожним її громадянином. Поняття «економічна безпека» виконує функцію нормування станів захищеності людини як біосоціальної системи від економічних чинників небезпеки на рівні її особистих інтересів і потреб.

Під економічною безпекою особистості розуміють такий стан життєдіяльності людини, за якого забезпечуються правовий та економічний захист її життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків.

Об'єктом економічної безпеки особистості є економічне становище людини. Суб'єктом економічної безпеки особистості є сама людина, яка прагне реалізувати власні економічні інтереси. Однак економічна безпека особистості багато в чому визначається станом національної економіки.

Цільова функція економічної безпеки особистості - це забезпечення відносно сталого, динамічного розвитку особистості, яка здатна зберігати свою структурно-функціональну цілісність за допомогою нівелювання внутрішніх і зовнішніх загроз. Тобто головною метою економічної безпеки є стабільне економічне становище тепер і високий потенціал у майбутньому.

Економічна безпека особистості, по-перше, соціально обумовлена й детермінована інститутами соціально-економічної системи, що відтворює суспільні й особисті потреби й інтереси. По-друге, економічна безпека особистості становить певну єдність протилежностей з безпекою держави. Особистість є носієм певних соціальних очікувань щодо створення державою умов для реалізації життєвих інтересів і нейтралізації загроз безпеці особистості, і тому стає не тільки стратегічним орієнтиром економічного розвитку, але й необхідною його умовою, а також чинником економічної безпеки держави.

У найбільш загальному вигляді економічна безпека особистості являє собою стан, за якого повною мірою забезпечені всі необхідні умови захисту життєвих інтересів людини за умови реалізації системи соціальної захищеності й соціального розвитку особистості.

5. Загрози економічній безпеці особистості

Дослідження поняття економічної безпеки особистості, шляхів, методів, способів й інструментів забезпечення її необхідного і достатнього рівня включає аналіз її теоретичного підґрунтя, зокрема сутності категорій «виклик», «небезпека», «загроза» і «ризик».

Виклик являє собою сукупність певних обставин, які не обов'язково мають конкретно загрозливий характер, але передбачають обов'язкове реагування на їхнє виникнення. Категорія «виклик», по суті, являє собою початкову стадію формування загрози. Виклик слід визначати як певну сукупність явищ і процесів, які в конкретний момент часу не чинять вплив на рівень забезпечення економічної безпеки особистості, проте у разі відсутності реакції на їхнє виникнення, забезпечення високого рівня її економічної безпеки в наступні періоди стає досить проблематичним. Отже, можна стверджувати, що категорія «виклик» є первинною складовою взаємозалежності «небезпека» - «безпека».

Небезпека являє собою сукупність суб'єктивних і об'єктивних негативних чинників, що усвідомлюються особистістю, але не мають критичної ймовірності

щодо заподіяння шкоди. Небезпека повинна розглядатися як об'єктивно існуюча можливість здійснення негативного впливу, результатом якого буде зниження рівня економічної безпеки людини. Зазначимо, що основною визначальною характеристикою категорії «небезпека» є її потенційний характер, тобто при настанні «загрози» небезпека перетворюється на загрозу і зникає як така.

Загроза економічній безпеці особистості є найбільш конкретною і безпосередньою формою небезпеки в економічній сфері. Загроза являє собою сукупність негативних умов і чинників, що формують можливість зниження рівня економічної безпеки особистості й створюють небезпеку для її життєво важливих інтересів. Йдеться про існування можливості завдати окремій людині економічну шкоду, змінити поведінку людини супротив її бажання.

Ризик розглядають як можливість нанесення шкоди економічній системі в зв'язку з реалізацією загрози економічній безпеці. Ризик передбачає наявність певних обмежень в процесі здійснення можливих дій, пов'язаних з тим, що неможливо заздалегідь з високою вірогідністю визначити, якою мірою позначаться ті або інші дії на рівень економічної безпеки особистості.

Загальною ознакою для розглянутих категорій є збиток, а точніше — здатність і можливість нанесення збитку як усій національній економічній системі, так і її суб'єктам. Тобто об'єднуючою (загальною) ознакою для категорій «виклик», «небезпека», «загроза» і «ризик» є негативні наслідки у вигляді збитку.

Категорія «ризик», на відміну від інших категорій, є характеристикою можливості уникнути збитків або мінімізувати їх. Необхідно розуміти, що суб'єкт системи забезпечення економічної безпеки для цілей нейтралізації або мінімізації наслідків впливу певного негативного чинника (загрози) йде на «ризик», сподіваючись підвищити рівень безпеки порівняно з існуючим. А «небезпека» характеризує виключно потенційну можливість нанесення збитку.

Окрім того, категорії «виклик», «небезпека» і «загроза» пов'язані з впливом зовнішніх чинників, а категорія «ризик» пов'язана з можливістю нанесення збитку, який виникає як результат дій особистості як суб'єкта системи забезпечення фінансової безпеки. При цьому сам суб'єкт самостійно регулює свої дії, отже, знижує або підвищує ступінь збитку.

Невід'ємною частиною системи визначення рівня економічної безпеки є аналіз і оцінювання «викликів», «небезпек», «загроз», а оцінювання і прийняття «ризиків» виступають основою для стратегічного планування.

Водночас важливо підкреслити, що:

- виклики і загрози виникають як результат впливу зовнішніх і внутрішніх чинників;

- загрози формуються як результат впливу викликів і небезпек;

- ризики приймаються як спосіб нейтралізації або зниження наслідків загроз.

Загрози є найбільш конкретними і безпосередніми формами небезпеки в економічній сфері, які являють собою сукупність негативних умов і чинників, що формують можливість зниження рівня економічної безпеки особистості. Тобто загрози економічній безпеці особистості – це сукупність умов та факторів, які створюють небезпеку для її життєво важливих інтересів.

Загрози економічній безпеці особистості, насамперед, криються в економічному середовищі. Характерними загрозами є: посилення соціальної й

майнової диференціації населення; нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, що породжує соціальну напруженість серед різних груп населення; бідність і злиденність; низький рівень зайнятості; безробіття серед економічно активного населення; криміналізація економічних відносин.

В загальному вигляді загрози економічній безпеці особистості можна класифікувати таким чином:

- внутрішні загрози – це власні негативні дії (неефективне фінансове планування та використання власних коштів). Джерелом небезпеки можуть бути індивідуально-психологічні особливості особистості, які впливають на адекватність прийняття нею важливих рішень

- зовнішні загрози - зовнішні негативні дії (негативні тенденції в економіці: рішення державних органів влади, спекулятивні операції, непродумані реформи);

- форс-мажорні обставини (стихійні лиха, страйки) та обставини, наближені до форс-мажорних (несприятливі законодавчі акти, ембарго, зміни валютного курсу).

Провідними компонентами економічної безпеки особистості є наступні: 1) економічна безпека особистості щодо забезпеченості продовольством; 2) економічна безпека особистості щодо забезпеченості житлом і комфортності проживання в ньому; 3) економічна безпека особистості в процесі відтворення населення; 4) економічна безпека особистості в сфері правопорушень; 5) економічна безпека особистості в сфері охорони здоров'я; 6) економічна безпека особистості в екологічній сфері; 7) економічна безпека особистості в сфері трудових відносин; 8) економічна безпека особистості в сфері диференціації доходів і фінансової безпеки; 9) економічна безпека особистості в сфері інформаційної забезпеченості; 10) економічна безпека особистості в сфері культури й освіти.

Відповідно, можуть виникати наступні загрози економічній безпеці особистості.

Економічна безпека особистості в забезпеченні продовольством передбачає захист особистості від загрози невідповідності фактичного й нормативного споживання по основних продуктах харчування, а також загрози голоду (економічної недоступності продовольства).

Економічна безпека особистості в забезпеченості житлом і комфортністю проживання в ньому передбачає захист особистості від загрози недоступності житла і загрози збільшення частки старого житла.

Економічна безпека особистості в процесі відтворення населення передбачає захист особистості від загрози зниження чисельності населення; загрози збільшення частки непродуктивного населення в загальній структурі населення; загрози росту числа розлучень; загрози збільшення кількості абортів; загрози алкоголізму населення.

Економічна безпека особистості в сфері правопорушень передбачає захист особистості від загрози масового поширення злочинності.

Економічна безпека особистості в сфері охорони здоров'я передбачає захист особистості від загрози скорочення чисельності й зниження рівня кваліфікації лікарів; загрози росту захворюваності населення.

Економічна безпека особистості в екологічній сфері передбачає захист особистості від загрози забруднення повітря шкідливими викидами в атмосферу.

Економічна безпека особистості в сфері трудових відносин передбачає захист особистості від загрози скорочення числа економічно активного населення й загрози поширення безробіття.

Економічна безпека особистості в сфері диференціації доходів і фінансової безпеки передбачає захист особистості від таких загроз: загрози скорочення валового внутрішнього продукту; загрози посилення диференціації суспільства по доходах; загрози бідності населення; загрози кредитної залежності населення.

Економічна безпека особистості в сфері культури й освіти передбачає захист особистості від загрози зниження доступності освіти, а також загрози зниження доступності культурних благ населенню.

Економічна безпека особистості в сфері інформаційної забезпеченості передбачає захист особистості від загрози «інформаційного голоду» населення; загрози отримання недостовірної інформації; загрози маніпулятивного впливу з боку ЗМІ; кіберзлочинності.

Проведення політики держави щодо виділених вище компонентів економічної безпеки особистості має бути пов'язане з нівелюванням загроз, властивих кожному з них.

6. Забезпечення економічної безпеки особистості

Стан економічної безпеки оцінюється за допомогою індикаторів - системи показників, що відображають основні проблемні місця розвитку економіки в різних сферах. Індикатори економічної безпеки повинні у кількісній формі відображати загрози економічній безпеці; мати високу чутливість і мінливість; виконувати функції індикаторів, взаємодіючи між собою досить глибокою мірою.

Для побудови системи економічної безпеки особистості остання властивість є найважливішою. Взаємодія індикаторів існує завжди, але тільки за певних умов наростання небезпеки вона виходить за встановлені межі, набуває екстремального характеру і стає очевидною. Накопичення інформації про кількісні параметри такої взаємодії є необхідним для визначення соціально-економічних наслідків прийнятих макроекономічних рішень, а також оцінювання значущості загроз економічній безпеці особистості.

До основних індикаторів загроз економічній безпеці особистості відносять:

- нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, що породжує соціальну напруженість серед різних груп населення;
- низький рівень ВВП (валового внутрішнього продукту) на душу населення;
- рівень мінімального розміру заробітної плати по різних галузях народного господарства, особливо в соціальній сфері;
- розрив у доходах населення. Особливо показовим він є для Києва порівняно із провінційними регіонами;
- диференціація доходів 10 % найбагатших до 10 % найбідніших;
- рівень офіційно зареєстрованого безробіття;
- середня тривалість життя населення України;
- рівень злочинності на 1000 осіб.

З метою нейтралізації економічних загроз особистості держава повинна розробляти систему поглядів щодо цього і мати концептуальну модель, яка на практиці реально слугувала б нормальному функціонуванню особистості.

В 1978 р. ООН була розроблена Система показників рівня життя, що включає 12 груп показників. Разом з тим виникла потреба в побудові єдиного інтегрального показника рівня життя, що поєднує різні аспекти соціально-економічного розвитку. Для виміру суспільного розвитку країн були запропоновані синтетичні індекси «якості життя» населення, що включають демографічні, соціально-економічні й культурні компоненти.

Іншим інтегральним показником, що використовується для міжнародних і регіональних порівнянь, є індекс людського розвитку (англ. The Human Development Index — HDI), запропонований як основний показник, за яким ранжують країни світового співтовариства і визначають рейтинг кожної країни. Цей індекс визначається ООН, починаючи з 1990 р. Він являє собою середню арифметичну трьох індексів: довголіття, освіченості, доходу.

До того ж, у межах ООН і Ради Європи широко використовуються й інші індекси якості життя, наприклад:

- а) індекс інтелектуального потенціалу суспільства відображає рівні освіти населення й стан науки в країні;
- б) людський капітал на душу населення відображає рівень витрат держави, фірм і громадян на освіту, охорону здоров'я й інші соціальні сфери на душу населення. Чим вищий рівень економічного розвитку країни, тим вищий рівень людського капіталу і його частка в структурі всього капіталу;
- в) коефіцієнт життєздатності населення, що характеризує можливості збереження генофонду, інтелектуального розвитку населення в умовах проведення конкретної соціально-економічної політики. Цей показник вимірюється за п'ятибальною шкалою. Бал, нижчий за 1.5, означає кризовий стан, падіння якості життя населення до межі, за якою починається вимирання населення.

Окрім інтегральних показників у світовій практиці існують показники, що характеризують окремі сторони якості життя. До них належать: економічна активність населення; соціально-демографічні показники; розвиток соціальної сфери; соціальна напруженість; екологічні показники.

Забезпечення безпеки за цими показниками на всіх рівнях управління досягається системою заходів економічного, організаційного й іншого характеру, яка має бути адекватною виникаючим загрозам. За таких умов управлінські рішення на національному рівні приймаються на основі порогових значень системи певних показників, за якими визначається загальна оцінка рівня безпеки.

Для визначення міри відчуття особистістю своєї економічної безпеки в економічній психології застосовують спеціальні критерії економічної безпеки особистості, причому основними з них є такі: а) критерій задоволеності особистості якістю життя та впевненість у майбутньому; б) критерій стійкості особистості до інформаційних, економічних і політичних впливів; в) критерій захисту базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту особистості; г) критерій задоволеності людини станом власної економічної безпеки.

Загалом проблема економічної безпеки особистості є комплексною. Передумовою її рішення є оптимальний розвиток усіх сфер життєдіяльності: виробничої, економічної, соціальної, політичної та духовної. Безпека особистості — це, насамперед, можливість для реалізації власних здібностей, які в умовах соціально-ринкової, а тим більше — ринкової економіки визначаються обсягами

реальних доходів, рівнем і якістю життя. Економічна безпека особистості повністю залежить від національної економічної безпеки, від державної соціально - економічної політики країни. Але, у значній мірі, вона залежить і від власного фізичного і інтелектуального розвитку людини.

Забезпечення економічної безпеки окремої особистості складається з декількох складових:

1. Формування економічної інфраструктури особистої безпеки людини. Вона передбачає наявність економічних передумов використання людиною власних ресурсів (капіталу, робочої сили, знання, інтелекту) для забезпечення безпечного рівня та якості життя з боку держави.

2. Формування економічних передумов використання людиною власних ресурсів зі сторони підприємств для забезпечення відповідного рівня доходів.

3. Розвиток людиною власних фізичних здібностей, інтелектуальних і професійних знань для забезпечення власного рівня та якості життя, протидії економічним загрозам.

4. Використання правосуддя для протидії порушенням економічних прав людини на підставі Конституції та інших законів.

5. Страхування особистих економічних ризиків.

6. Захист житла за допомогою технічних засобів.

7. Самозахист проти крадіжок і розбою.

Таким чином, економічна безпека особистості може бути забезпечена лише за наявності стійкої системи економічної безпеки, що припускає формування ефективної соціально-економічної політики, покликаній зміцнити виробничі відносини, змінити політику в галузі праці й зайнятості, вдосконалити систему охорони здоров'я і соціального захисту України.

7. Фінансова безпека особи

Фінансова безпека особи – це інтегральний показник забезпеченості фінансовими ресурсами, який дає змогу особі і членам її сім'ї задовольнити життєво важливі потреби, забезпечити їй гідний рівень життя й почуватися захищеною від таких загроз, як бідність та безробіття.

Мова не лише про задоволення фізіологічних потреб на мінімальному рівні; йдеться про те, що сума доходів повинна забезпечувати належний рівень життя й обов'язково дати їй змогу заощаджувати, оскільки на думку класиків економічної теорії, саме заощадження є джерелом багатства і тим самим почуватися захищеним як від бідності, так і від безробіття (хоча б на певний період).

Поняття фінансової безпеки не можна ототожнювати з такими соціально-економічними категоріями, як соціальна безпека та рівень життя.

Соціальна безпека охоплює не лише рівень забезпеченості фінансовими ресурсами і майном, а й забезпечення дотримання прав і свобод, наданих державою і гарантованих на законодавчому рівні.

Рівень життя можна трактувати як ступінь задоволення матеріальних, духовних та соціальних потреб людини. Це значить, що дана соціально-економічна категорія є ширшою за згадані. Більше того, соціальна безпека, економічна безпека та фінансова безпека особи є невід'ємними складовими рівня життя населення.

Важливою умовою створення фінансової безпеки особи з боку держави є

соціальні гарантії. Згідно зі Законом України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” від 2000 р. державні соціальні гарантії – це встановлені законом мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших соціальних виплат, встановлені законами й іншими нормативно-правовими актами, що забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Із урахуванням цього, до основних показників, що визначають рівень фінансової безпеки особи, можна віднести:

1. Рівень прожиткового мінімуму (розмір прожиткового мінімуму встановлюють на основі споживчого кошика, оскільки за його допомогою визначають набір продуктів та послуг першої необхідності).

2. Розмір оплати праці (для особи, котра працює основним джерелом доходів є заробітна плата і саме її розмір визначає купівельну спроможність працівника).

3. Величина сукупних доходів на душу населення та їхня структура.

4. Розшарування населення за рівнем доходів та витрат. Одним із показників, що визначають диференціацію населення за рівнем життя, є квінтільний коефіцієнт диференціації витрат населення.

5. Розмір ВВП на душу населення.

До чинників, що становлять загрозу фінансовій безпеці особи можна віднести:

- податкове навантаження на доходи фізичних осіб і заробітну плату працівника. Податки з фізичних осіб належать до прямих податків, їх встановлюють безпосередньо щодо платників. Їхній розмір залежить від масштабів об'єкта оподаткування. Вважають, що прямі податки сприяють такому перерозподілу податкового тягаря, за якого більше платять ті члени суспільства, які мають вищі доходи. Така ситуація буває, якщо до членів суспільства, які мають більші доходи, застосовують вищі ставки. Чинна система оподаткування фізичних осіб зумовлює наповнення бюджету за рахунок не найзаможніших членів суспільства, а маси бідних платників податків, які отримують заробітну плату на роботі за наймом;

- недосконалий механізм формування прожиткового мінімуму. В Україні набір продуктів і послуг, що належить до споживчого кошика, задовольняє лише фізіологічні потреби на мінімальному рівні, а соціальну складову до уваги не беруть. До того ж, вартість, цього набору вираховують за найнижчими цінами, не враховуючи різниці цін в різних регіонах;

- безробіття. Втрата робочого місця стає причиною зменшення сукупного доходу сім'ї, що супроводжується різким зниженням рівня життя, а в гіршому випадку породжує бідність;

- бідність - це соціально-економічне явище, за якого особи, або не отримують доходів, або отримують їх у розмірі, нижчому за прожитковий мінімум, так звану “межу бідності”, внаслідок чого не можуть задовольнити свої фізіологічні потреби. Цей соціальний феномен має негативні наслідки не лише для людини, а й для суспільства в цілому, адже він призводить до збільшення кількості безпритульних, погіршення здоров'я у майбутніх поколіннях, зниження генофонду нації;

- систему пільг та допомог. Система пільг в нашій державі дуже

розгалужена й економічно необґрунтована. Надання певних трансфертів супроводжується непрозорим та до кінця не врегульованим механізмом. Наслідком цього є надання пільг і допомог по-перше, людям, які в них зовсім не мають потреби; по-друге, з'являється і закріплюється категорія осіб, які намагаються жити лише на кошти, що виділяє держава, не бажаючи влаштовуватися на постійне місце роботи. Слід згадати і про допомогу при народженні дитини, коли малозабезпечені верстви населення народжують дітей лише заради певних фінансових виплат. По-третє, процес надання соціальних допомог стає одним із основних джерел хабарництва.

Отже, фінансова безпека особи - соціально-економічна категорія, яка показує рівень матеріального забезпечення для задоволення первинних потреб, а також важлива складова соціальної безпеки та один із найважливіших показників рівня життя населення.